

PhDr. Antonín Rašek, doc. Ing. Pavol Gavlas, CSc.

Rozdělení armády: Zkušenost Československa

20 let AČR

Vojenské rozhledy, 2013, roč. 22 (54), č. 2, s. 39–47, ISSN 1210-3292

The Army Divorce: A Czechoslovak Experience

Abstrakt:

Rozpadu republiky a následnému dělení armády nebylo možné zabránit. Vzhledem k vyspělosti obou národů celý proces probíhal poměrně kultivovaně. V armádě byla situace lepší než v jiných oblastech, protože byla budována jako armáda federální, vojáci měli federální myšlení, v žádném případě k rozpadu státu nepřispěli, ale ani mu nijak nezabráňovali. Autoři text o rozdělení armády koncipovali z hlediska aktuálních potřeb jako strategický přístup ke složitým problémům a jen zčásti se zabývají jeho politickými, legislativními, organizačními a personálními předpoklady. Cíleně také pomíjejí technickou stránku věci, kdy byl mj. rozdělen majetek v tehdejší hodnotě ve výši 418 miliard Kč.

Abstract:

The disintegration of the republic and the following army dissolution couldn't be prevented. As both nations were of higher cultural level, the process proceeded cultivable. The overall situation in the forces was better than in civil spheres, because military was formed as a federal army, and servicemen acted and thought in a federal way. They did not support state disintegration, but on the other side they did not prevent it. The authors composed the paper with strategical approach to problems, only partly paid attention to political, legislative, organizational, and personal matters. Intentionally they missed mechanic matters, e.g. the division state property, a total of 418 milliard Czechoslovak crowns.

Klíčová slova:

Československá armáda, Armáda České republiky, Armáda Slovenské republiky, dělení armády, národnostní otázka, Federální ministerstvo obrany, Generální štáb, personální kategorie, státní občanství, státní příslušnost, vojáci z povolání, občanskí zaměstnanci, mobilizační rozvinutí.

Key words:

Czechoslovak Army, Army of the Czech Republic, Army of the Slovak Republic, the division of army, national problems, Federal Defence Ministry, General Staff, personnel categories, nationality, citizenship, career soldiers, civilian employees, mobilization deployment.

Československá armáda byl kdysi dnes již těžko představitelný kolos. V lednu 1989 měla téměř 200 000 příslušníků. Po roce 1989, kdy byla zkrácena vojenská základní služba z 24 měsíců na 18, byl přijat zákon o civilní službě, a také v důsledku odchodu řady vojáků z povolání, klesl počet vojáků k říjnu 1990 na 150 000, i když tabulkové počty předpokládaly 190 000 funkčních míst. V roce 1992 ukončil po 74 letech svoji existenci samostatný československý stát. Se zánikem státu přestala existovat i jeho armáda. Nástupnickým subjektem po této armádě se stala Armáda České republiky, jež v době svého vzniku v roce 1993 měla přes 100 000 vojáků. [1]

Rozdělení armády jakéhokoli státu a v kterékoli situaci není jednoduché. Představuje souhrn vzájemně spjatých státních, společenských, politických, ekonomických, vojensko-technických, sociálně právních, organizačních a jiných úkolů. Ty je třeba kvalifikovaně řešit, plánovat a realizovat.

Řešení národnostní otázky v Československu v období let 1918-1992 a její vyústění do rozdělení státu

Hlavní zdroj nedorozumění mezi Čechy a Slováků spočíval v tom, že Češi si definitivně vyřešili svou identitu spojenou se státností vznikem ČSR v roce 1918, zatímco Slováci se domnívali, že pro ně nebyla za období existence společného státu vyřešena uspokojivě nikdy.

Analýza statistických údajů složení velitelského sboru, posluchačů vojenských škol, vojáků základní služby, sociologických průzkumů, postojů politické reprezentace i osobních zkušeností prokázala, že v období před rozdělením státu a armády nedocházelo v československé armádě ke konfliktům a převládaly pozitivní osobní i služební vztahy Čechů a Slováků. V tomto směru byla situace v československé armádě dobrá. [2]

Příčinou tohoto pozitivního stavu byly výsledky řešení národnostní problematiky v armádě, zvláště pokud jde o složení velitelského sboru na různých stupních velení armády i různých druhů vojsk. Na jedné straně v podstatě od téměř nulového stavu v době zrodu první republiky se na jejím konci podařilo tento problém až na nevýznamné výjimky vyřešit. Tento proces však trval příliš dlouho, což přispělo k jisté vzájemné nedůvěře.

A tak v obecnější rovině nebylo možno rozpadu státu zabránit. Ovšem vzhledem k určité míře řešení národnostní problematiky, dosažení jistého kladného stavu, a také vzhledem ke kulturní vyspělosti obou národů byl předpoklad, že rozdělení proběhne kultivovaně. V armádě byla situace lepší než v jiných oblastech, zvláště v politické, protože byla zjevně budována jako armáda federální, vojáci měli federální myšlení, a proto v žádném případě k rozpadu státu nepřispěli. Ale ani mu také pro svou loajalitu nezabraňovali. [3]

Proces rozdělení Československé armády na Armádu České republiky a Armádu Slovenské republiky

Programové prohlášení vlády České a Slovenské Federativní Republiky ze dne 7. října 1992 již v preambuli uvádí: „Vývoj... ukazuje na stále zřetelnější vývoj k formování

dvou samostatných států. V tomto směru, na základě koaličních dohod mezi koaličními partnery, došlo k překonání zásadních odlišností v otázkách příštího státoprávního uspořádání.“ [4]

V době od přijetí programového prohlášení vláda důsledně dbala o plnění nejdůležitějších úkolů, které si předsevzala, a to:

- zabezpečení kontinuity všech procesů započatých po listopadu 1989 a pokračování v zahájených reformách,
- provedení výrazné redukce počtu i velikosti ústředních orgánů státní správy při současném přesunu kompetencí zrušených a redukováných orgánů na zbývající ústřední orgány státní správy,
- zabezpečení přípravy podmínek pro fungování dvou států s mezinárodně právní subjektivitou.

K zajištění kontinuity právního řádu předložila vláda Federálnímu shromáždění 18 návrhů ústavních a jiných zákonů, mj. návrh ústavního zákona, kterým se mění a doplňuje ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci, ve znění pozdějších ústavních zákonů, návrh novelizace zákona o vymezení působnosti ČSFR ve věcech vnitřního pořádku a bezpečnosti a zákona o rozdělení působnosti mezi ČSFR, Českou republikou a Slovenskou republikou ve věcech tisku a jiných informačních prostředků a návrh novelizace zákona o ochraně hospodářské soutěže. K zajištění legitimacy procesu případného zániku ČSFR a k realizaci příslušných politických dohod vláda připravila a Federálnímu shromáždění předložila návrh ústavního zákona o způsobu zániku ČSFR.

Pokud jde o armádu, vláda zabezpečila naplňování zásad vojenské doktríny ČSFR v souladu s ekonomickými možnostmi státu. [5] Armáda ČSFR dokončovala rozhodující část první etapy transformace a dosáhla rovnoměrné dislokace pozemních vojsk na území státu. Byl dobudován základ protivzdušné obrany a zpravodajského zabezpečení ve Slovenské republice.

Byl zpracován nový plán mobilizačního rozvinutí armády. Na území Slovenské republiky bylo na začátku října 1992 umístěno 27,9 % počtů armády. Od 1. 10. 1992 bylo doplňování vojáků v základní službě realizováno podle republikového principu. Armáda zahájila plánovitou likvidaci vojenské techniky z deklarovaných míst. Vláda přijala opatření umožňující převedení nevojenské části civilní obrany do kompetence republik k 1. 1. 1993. V Radě obrany státu byla projednána a přijata základní opatření armády k zabezpečení jejího rozdělení na dva samostatné subjekty při rozdělení ČSFR.

Proces rozdělení Čs. armády byl řízen až do doby vzniku republikových vojenských vrcholných řídicích orgánů v rozsahu dosavadních působností Federálního ministerstva obrany a Generálního štábu. [6] K tomu bylo přijato:

- stávajícími vládními zmocněnci organizačně vytvořit vrcholné vojenské řídicí orgány, které dnem rozdělení federace převezmou velení nad republikovými armádami,
- posílit organizační struktury vojenského velitelství Východ o ty, u kterých se zásadním způsobem mění rozsah působnosti – připravit a projednat smlouvu mezi Ministerstvem obrany České republiky a Ministerstvem obrany Slovenské republiky a na ně navazující dohody o vzájemné spolupráci,
- přemístit oboustranně vojáky v základní službě mezi republikami, mimo těch, kteří písemně požádají o dokončení vojenské služby ve stávajících posádkách,

- ve smlouvách mezi armádami zabezpečit vytvoření podmínek k přemístění vojáků z povolání do tří měsíců od vzniku republik na náklady příslušných republik,
- v době rozdělování armády nepovolávat a neprovádět cvičení se zálohami mimo krátkodobých cvičení.

Základním cílem řešení sociálních souvislostí a anticipace důsledků bylo dosáhnout toho, aby se armáda nestala při rozdělování československé federace destabilizujícím prvkem. [7] Proto byla vymezena tato základní kritéria:

1. Možnost příslušníků československé armády jako občanů **svobodně rozhodnout o své státní příslušnosti a o zájmu o vojenskou službu v příslušné republice** bez omezování těchto práv ze strany armády, tj. dodržet zákonné lhůty, které byly poskytnuty všem občanům i příslušníkům armády. To se ukázalo jako podstatné pro klidný průběh rozdělení armády.
2. **Garantovat platnost současných obecně závazných právních předpisů a zákonů a rezortních norem souvisejících se služebním poměrem k čs. armádě až do vydání zákonů a norem republik.** Z hlediska posílení sociálních jistot vojáků z povolání považovat za základní garantování zákona č. 76/1959 Sb., k zachování kontinuity služebního poměru a sociálních náležitostí při ukončení služebního poměru.
3. Včasným informováním vojáků z povolání a občanských zaměstnanců o přijatých organizačních změnách a předpokládaném personálním řešení **vytvořit potřebné podmínky k jejich rozhodování o dalších možnostech a perspektivách služebního /pracovního/ poměru.**

K 1. září 1992 bylo ve služebním poměru vojáka z povolání a v další službě 55 291 osob, z toho 2 854 žen. Funkce plánované v tabulkách počtů pro generály a důstojníky byly obsazeny vojáky z povolání na 83,6 %, funkce pro praporčíky na 66,2 % a funkce pro poddůstojníky v další službě na 12 %.

V České republice sloužilo 8 685 vojáků z povolání slovenské národnosti, tj. 21,2 % ze všech vojáků z povolání na teritoriu České republiky. Ve Slovenské republice sloužilo 2 580 vojáků české národnosti, tj. 18,6 % ze všech vojáků z povolání na teritoriu Slovenské republiky. Z vojáků z povolání slovenské národnosti sloužících v České republice mělo 37,9 % manželku a zpravidla i děti české národnosti. Z vojáků z povolání české národnosti sloužících ve Slovenské republice mělo téměř shodně 38,3 % manželku a zpravidla i děti slovenské národnosti.

Kromě toho bylo v rozpočtovém úseku čs. armády zařazeno 34 693 občanských zaměstnanců, z toho na teritoriu České republiky 26 212 (75,5 %) a na teritoriu Slovenské republiky 8 481 (24,5 %) občanských zaměstnanců. [8]

Dalo se tedy předpokládat, že rozdělením armády vznikne problematická situace, protože řada vojáků české národnosti, vykonávajících službu na území Slovenské republiky, bude požadovat přestěhování do České republiky, a slovenští vojáci z povolání samozřejmě naopak. Tyto požadavky byly centrálně sledovány, protože do té doby meziosádkové směny bytů probíhaly bez ohledu na předpokládanou situaci.

K těmto problémům bylo možno přičíst ještě negativní sociální důsledky redisolokace vojsk v letech 1990 až 1992, zvláště odloučenost vojáků z povolání od rodin, národnostní smíšenost rodin (z 36 491 manželství bylo 10 064, tj. 27,6 % smíšených), federalistické vědomí vojáků z povolání s možností přerůstání ve vědomí národní, větší či menší míra

ztráty profesionálních perspektiv, narušování vzájemných vztahů, zvýšení psychické zátěže apod.

Pro vojáky z povolání slovenské národnosti v českých zemích se situace dále komplikovala tím, že s dokončením redislokace se dalo předpokládat, že vzroste úsilí českých vojáků z povolání na Slovensku vrátit se do České republiky, protože dvě třetiny redislokováných dojíždělo ze Slovenska za svými rodinami do Čech. Vznikala tím možnost národnostně determinovaných konfliktů mezi Čechy a Slováky s občanstvím České republiky, kterých mělo být – jak se dalo předpokládat – více než Čechů ve Slovenské republice. [9]

Proto se s vědomím varovné prognózy predikovalo, že přijetí státního občanství v jinonárodním prostředí nezabrání ani ve smíšených manželstvích konfliktům v armádě, na pracovištích manželek i mezi dětmi ve škole. Předpokládalo se, že konflikty mohou narůstat se zvyšující se pracovní konkurencí, a to i v případě odchodu z armády. Úsilí Slováků setrvat v Čechách se předvíдалo větší než Čechů zůstat na Slovensku, a proto bylo možno očekávat zvyšující se napětí spíše v české armádě.

Informační bariéry mezi Českou republikou a Slovenskou republikou mohly přispívat k šíření fám a rostoucí nesnášenlivosti. Vojenskopolitické a ideově výchovné působení mohlo tyto konflikty v mezilidských vztazích jen tlumit. Naštěstí na začátku a v průběhu dělení byl v armádě klid a stejně jako v minulosti bez vážných národnostních konfliktů. Pracovní a kolegiální vztahy mezi příslušníky armády české a slovenské národnosti se v podstatě neměnily. Pracovní atmosféra nebyla narušována a úkoly se dařilo plnit dobře a v daných časových termínech. Negativně se však hodnotila rozporná stanoviska české a slovenské politické reprezentace týkající se armády a jejího dělení. K ujasnění další činnosti armády a realizaci perspektivních úkolů to rozhodně nepřispívalo. Začaly se objevovat nepříliš korektním způsobem vedené snahy zajistit si budoucí postavení.

Představa služby v armádě občanů druhého státu, tj. Čechů v Armádě Slovenské republiky a Slováků v Armádě České republiky bez požádání o státní příslušnost se ukázala jako nereálná. [10]

Vlastní proces dělení armády

Hlavními problémy dělení armády bylo řešení personálních otázek do té doby záměrně národnostně smíšeně budované armády, dělení zbraňových systémů, techniky, munice a materiálu rozmístěných podle odlišné vojenské doktríny, nevyhovující zájmům vznikajících národnostních republik, dělení jednotek UNPROFOR a řešení složitých problémů do té doby jednotné archivní služby. [11]

Po volbách v červnu 1992 zvítězila v českých zemích pravicově konzervativní koalice orientovaná na rychlou privatizaci dosud převážně státního majetku, kdežto na Slovensku levicověji orientovaná koalice profilující se výrazněji nacionálně a usilující také výrazněji o samostatnost. [12]

Zatímco Klausovo politické křídlo mělo jen nepatrnou převahu, Mečiarovo na Slovensku daleko významnější. Dalo se proto předpokládat, že ve Federálním shromáždění bude mít převahu levice a nacionálně orientované strany, což znepokojilo představitele pravice v českých zemích Václava Klause natolik, že dal přednost rozdělení státu. Situace pro vytvoření dvou samostatných států byla pro něho velmi příznivá, protože na Slovensku byla dokonce jedna ze stran, která o to otevřeně usilovala (Slovenská

národní strana), a také představitel vítězného Hnutí za demokratické Slovensko Vladimír Mečiar se netajil snahou dosáhnout větší samostatnosti. Obrazně řečeno, dral se však do dveří, které mu Václav Klaus s potěšením otevřel.

Na těchto dvou protagonistech politické scény také leží odpovědnost za rozdělení téměř tři čtvrtě století existujícího československého státu. Zvláště v souvislosti se skutečností, že se k této otázce nemohli vyslovit občané v referendu. Řešení personálních problémů dosud národnostně smíšené armády bylo v popředí pozornosti jak rezortu obrany a armády, tak politické struktury a občanské veřejnosti. Týkalo se především českých a slovenských důstojníků, ostatní národnosti byly v armádě zastoupeny jen marginálně.

Před rozdělením armády byla provedena analýza struktury velitelského sboru podle národnosti z hlediska jejich zařazení na konkrétním území. Zhruba 8 600 vojáků z povolání slovenské národnosti sloužilo na českém území, 2 580 českých důstojníků na slovenském území. Zájem o službu v té které armádě byl předběžně zjišťován anketou, v níž se vojáci z povolání měli rozhodnout o své budoucnosti do konce října 1992. Pro další službu v Armádě České republiky se rozhodlo 85 % slovenských vojáků z povolání, pro službu v Armádě České republiky se rozhodlo více než dvojnásobné množství českých vojáků sloužících na Slovensku, což potvrdilo prognózu Institutu pro strategická studia. Např. na Moravě sloužilo v tu dobu 851 vojáků z povolání slovenské národnosti, z nichž zatím 82 se rozhodlo odejít na Slovensko. Z 997 vojáků v základní službě bydlících na Slovensku požádalo o přeložení 665. Definitivní rozhodnutí však generálové, důstojníci, praporčíci a poddůstojníci z povolání mají právo sdělit do třech měsíců po rozdělení státu a armády, tj. do 31. března 1993. Sondážní výzkumy ukázaly, že většina vojáků z povolání hodlá sloužit tam, kde dosud slouží. Jen cca 10 až 15 % z nich uvažovalo o změně. Bez problému bylo rozděleno pět československých jednotek v rámci mezinárodních mírových sil v zahraničí.

Celkově se předpokládalo, že po rozdělení bude v Armádě České republiky sloužit 93 tisíc vojáků a v Armádě Slovenské republiky 46 tisíc. [13]

Vážným problémem byla tvorba řídicích systémů. Objektivně bylo jasné, že v České republice se Federální ministerstvo obrany přetvoří na Ministerstvo obrany České republiky a ve Slovenské republice se vytvoří ministerstvo nové. Stejně tak se měl federální generální štáb Československé armády přeměnit na Generální štáb armády České republiky a velitelství Východ a velitelství 1. divize protivzdušné obrany státu na velitelství Armády Slovenské republiky.

V tomto směru byla slovenská strana v nevýhodě, neměla aktuální zkušenosti s těmito řídicími strukturami. Jisté zkušenosti měli pouze důstojníci a generálové sloužící na Ministerstvu obrany ČSFR a na Generálním štábu ČSA. Byla jim však vyslovována jistá nedůvěra pro federalistické myšlení, zvláště z nacionálně orientovaných slovenských kruhů, zejména Slovenské národní strany a Asociace slovenských vojáků.

Vážným problémem byla kvalifikační struktura podle národností, která se nikdy z tohoto hlediska nesledovala, a proto ani nezajišťovala. Slovenské armádě v tu dobu chybělo 91 odborností vojáků z povolání. Proto byly zřízeny i rekvalifikační kurzy. Nebylo však v nich plně dosaženo původně stanovených cílů. [14]

Pokud jde o průběh rozdělování armády, nikde se neobjevily obavy, nemluvě již o náznacích, že by armáda mohla být za této situace zneužita. Ministr obrany Imrich Andrejčák k tomuto problému řekl: „Nepochybují o tom, že si velitelský sbor uvědomuje, co by znamenalo, a on tomu zabrání.“ [3, 15]

K 1. 1. 1993 sloužilo v Armádě České republiky 6 912 vojáků z povolání slovenské národnosti (18 % celkového stavu). Do Armády Slovenské republiky jich přešlo 778, tj. něco přes desetinu. V Armádě Slovenské republiky sloužilo 2 224 českých vojáků z povolání (15 % celkového počtu), z toho jich do Armády České republiky zatím přešlo 217, tj. o něco méně než desetina. Ve vojenských školách Armády České republiky studovalo 363 vojáků z povolání a 75 vojáků v další službě, kteří jsou občany Slovenské republiky. Na vojenských školách ve Slovenské republice studovalo 517 vojáků z povolání a 62 vojáků v další službě, kteří jsou občany České republiky. [15]

Závěr

Na základě analýzy přípravy, průběhu a důsledků rozdělení Čs. armády se dá shrnout, že již prohlášení federální vlády ze 7. října 1992 předpokládala rozdělení státu. Konečně se to dalo předvídat i z toho, že nejsilnější politické osobnosti československého státu – Václav Klaus a Vladimír Mečiar – místo funkcí ve federálních orgánech se stali předsedy republikových vlád. V přípravném období rozdělení státu předložila vláda návrh osmnácti ústavních zákonů, především zákona o způsobu zániku ČSFR a zákona o rozdělení majetku. Byly zpracovány:

- Program opatření proti živelnému a neústavnímu zániku federace a proti případnému riziku vyvolávání konfliktů mezi občany v souvislosti s řešením státoprávních otázek.
- Koncepce spolupráce České republiky a Slovenské republiky pro případ ústavního rozdělení ČSFR, a to zejména v oblastech zahraniční politiky, obrany, měnové, finanční, rozpočtové, celní politiky, dopravy, telekomunikací, pohybu osob a případně i celkové hospodářské politiky.
- V legislativě týkající se armády se předpokládalo před rozdělením společného státu z hlediska obrany přijmout tyto zákony: Návrh zákona o financování sociálního zabezpečení a o zdravotním pojištění vojáků z povolání, návrh zákona, kterým se mění zákon č. 40/1961 Sb., o obraně ČSFR, návrh zákona, kterým se mění a doplňuje zákon č. 76/1959 Sb., o některých služebních poměrech vojáků, ve znění pozdějších předpisů, návrh zákona o péči o zdraví v Československé armádě a o vojenské zdravotní pojištění, návrh zákona, který se mění a doplňuje branný zákon, návrh zákona o rezervách a návrh zákona o federálních státních hmotných rezervách.

Základním cílem rozdělení armády bylo provést jej ústavně, klidně a kulturně, což se plně podařilo, i když bez referenda. Byla přitom využita řada historických zkušeností z analogických procesů, zvláště z rozpadu rakousko-uherské armády po první světové válce a především z hlediska anticipace možných problémů. Dělení bylo provedeno podle klíče 2 : 1, což byl poměr českého a slovenského obyvatelstva.

Toto dělení se až na výjimky osvědčilo. Stejně tak výběr slovenského generála Imricha Andrejčáka, u něhož se dalo předpokládat, že splní bez problémů rozhodnutí politických orgánů. A to i s vědomím, že měl federální přesvědčení, usiloval o jisté přetrvání společného velení a byl spíše pro pomalejší rozdělení armády. K bezkonfliktnímu rozdělení armády přispělo i chápající stanovisko NATO a neutrální vztah sousedních států.

Tvorba nových armád na základě principu státního občanství se osvědčila. Většina vojáků zůstala na místech, kde dosud sloužila. Neprojevilo se nebezpečí zneužití armády, a to zvláště proto, že celý proces byl řízen civilními orgány a pod jejich kontrolou.

A jaké je snad naučení z československé zkušenosti pro historii? Že je možné a proveditelné, aby došlo k pokojnému rozdělení jak státu, tak jeho armády.

Článek vznikl jako součást projektu výzkumu, vývoje a inovací „Trendy, rizika a scénáře bezpečnostního vývoje ve světě, Evropě a ČR – dopady na bezpečnostní politiku a bezpečnostní systém ČR“ (VG20102013009).

Odkazy k textu a literatura:

- [1] Vývoj počtů vojáků v armádě od konce druhé světové války, dostupné na <http://www.acr.army.cz/scripts/detail.php?id=3894> [10.11.2004].
- [2] HAVLÍČEK, J. K otázce formovania a národnostného zloženia veliteľského zboru československej armády v rokoch 1945-1948. *Historie a vojenství*, 1993, č. 2; HAVLÍČEK, J. Národnostné zloženie veliteľského zboru Česko-slovenskej armády v rokoch 1945-1948. *Z vojenskej histórie Slovenska 1918-1948*. Zborník vedeckých štúdií. Trenčín, 1994.
- [3] ANDREJČÁK, I. Jak se dělí armáda. Rozhovor Hospodářských novin. *Hospodářské noviny*, 17. 12. 1992.
- [4] *Programové prohlášení vlády České a Slovenské Federativní Republiky*. Praha, říjen 1992. Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1992fs/tisky/t0119_00.htm.
- [5] ŠKRABAL, M. - VLACH, O. Přístupy k vypracování vojenské doktríny České republiky a Slovenské republiky. *Vojenské rozhledy*, 1992, roč. 1 (33), mimořádné číslo, s. 31-35, MK ČR 6059, MIČ 47751, bez ISSN.
- [6] ŠTEMBERA, M. K některým problémům obrany rozděleného Československa. *Vojenské rozhledy*, 1992, roč. 1 (33), mimořádné číslo, s. 46-50, MK ČR 6059, MIČ 47751, bez ISSN; VALACH, F. - Bodlák, M. Ke tvorbě strategie obrany po rozdělení státu. *Vojenské rozhledy*, 1992, roč. 1 (33), mimořádné číslo, s. 36-42, MK ČR 6059, MIČ 47751, bez ISSN.
- [7] CVRČEK, J. Rozdělení armády a společenskovední poznání jako hodnota. *Vojenské rozhledy*, 1992, roč. 1 (33), mimořádné číslo, s. 27-30, MK ČR 6059, MIČ 47751, bez ISSN.
- [8] RAŠEK, A. Dědictví a šance pro novou českou a slovenskou armádu. *Vojenské rozhledy*, 1992, roč. 1 (33), mimořádné číslo, s. 11-15, MK ČR 6059, MIČ 47751, bez ISSN; RAŠEK, A. Armády se mohou rodit dělením. *Reportér*, 1992, č. 49; RAŠEK, A. Bezpečnostní rizika České republiky. *A-revue*, 1993, č. 2.
- [9] CVRČEK, J. Sociální výzkumy a jejich využití v Československé armádě. *Výběr statí pro výchovu, vzdělávání a rekvalifikaci*. Červenec 1992; NOHEJL, V. Armády podle národností. (Na Slovensku jen slovensky. U nás se o změně uvažuje. Problém uměle vytvořený) *Svoboda*, list pro Moravu a Slezsko, 22. 2. 1995.
- [10] CVRČEK, J. Sociální výzkumy a jejich využití v Československé armádě. *Výběr statí pro výchovu, vzdělávání a rekvalifikaci*. Červenec 1992; CVRČEK, J. Vzájemné vztahy společnosti a armády. Teoreticko-empirická studie. Praha: Správa sociálního řízení FMO, 1992.
- [11] ADAMEC, M. - SVOZIL, P. - ANAPASENKO, V. - ŠIMŮNEK, P. Problematika vyzbrojování armád nástupnických států. *Vojenské rozhledy*, 1992, roč. 1 (33), mimořádné číslo, s. 59-68, MK ČR 6059, MIČ 47751, bez ISSN; Dozvky armádního dělení: O článku ve slovenském deníku Pravda referují Hospodářské noviny. *Hospodářské noviny*, 6. 3. 1995, s. 4.
- [12] *Volby*. Sborník kolektivu autorů. Praha: Nakladatelství EGEM, 1993.
- [13] HOCHSTEIGER, T. Zkušenosti z dělení armád ve dvacátém století. *Vojenské rozhledy*, 1992, roč. 1 (33), mimořádné číslo, s. 99-104, MK ČR 6059, MIČ 47751, bez ISSN.
- [14] *Armáda Slovenskej republiky 1994*, Ministerstvo obrany Slovenskej republiky 1995; Slovenská armáda poškodená při dělení federace: O článku v deníku *Práca*, Bratislava 31. prosince 1994. *Zpravodaj ČTK*.
- [15] RAŠEK, A. Před patnácti lety se dělila i Československá armáda. *Listy*, 2008, č. 2, ISSN 1210-1222, dostupné na <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=082&clanek=020810>.

Bibliografie:

- ANGER, J. Vznik Slovenskej armády v roku 1939. Z vojenskej histórie Slovenska 1918-1948. Zborník vedeckých štúdií. Trenčín, 1994.
- ČEJKA, E. *Československý odboj na Západe*. I. diel. Autor Čejka, E. Praha: Správa sociálneho riadenia FMO, 1992.
- ČEJKA, E. *Československý odboj na Západe*, II. díl. Praha: Správa sociálního řízení FMO, 1992.
- JANDA, J. Cíle a programy v oblasti obrany státu. *Vojenské rozhledy*, 1992, roč. 1 (33), č. 9, s. 3-4, MK ČR 6059, MIČ 47751, bez ISSN.
- JANOŠEC, J. Profesionalizace a dělení armády. *Vojenské rozhledy*, 1992, roč. 1 (33), mimořádné číslo, s. 87-91, MK ČR 6059, MIČ 47751, bez ISSN.
- JAROŠ, L. K některým strategickým problémům výběrového řízení v Čs. armádě. Praha: SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ŘÍZENÍ FMO, 1992.
- JAROŠ, L. *K některým strategickým otázkám využití psychologických služeb v Čs. armádě*. Praha: Institut pro strategická studia, 1992.
- MĚCHÝŘ, J. *O novodobých dějinách Československa*. Praha: Správa sociálního řízení FMO, 1991.
- MIKŠÍK, O. Transformace společenskovoědního poznání do praxe. *Výběr statí*, srpen 1992.
- NAVRÁTIL, J. K otázce výstavby Československé armády před rokem 1968. *Historie a vojenství*, 1992, č. 5.
- NĚMEC, J. Úvahy o profesionalizaci armád nástupnických států po zániku ČSFR. *Vojenské rozhledy*, 1992, roč. 1 (33), mimořádné číslo, s. 79-86, MK ČR 6059, MIČ 47751, bez ISSN.
- POKORNÁ, A. - HOFMAN, P. - STEHLÍK, E. *Československá armáda 1918-1938*. Praha: Správa sociálního řízení FMO, 1991.
- PURKRÁBEK, M. Profesionalizace Československé armády. *Mezinárodní politika*, 1991, č. 12.
- PURKRÁBEK, M. - RAŠEK, A. Sociální stránky a podmínky rozhodovacího procesu v armádě. *Výběr statí*, říjen 1991.
- RAŠEK, A. *Sociálně humanitní souvislosti obrany a výstavby armády*. In: Konference Obrana ČSFR, Brno, leden 1992.
- RAŠEK, A. Sociální souvislosti organizačních a dislokačních změn. *Výběr statí pro výchovu, vzdělávání a rekvalifikaci*, červenec 1991.
- RAŠEK, A. Vojenské aspekty české politiky v Evropě. *Výběr statí*, duben 1993.
- ŠIMUNOVIČ, P. Národnostná otázka v Slovenskej armáde a česko-slovenských zahraničných jednotkách 1939-1945. Z *vojenskej histórie Slovenska 1918-1948*. Zborník vedeckých štúdií, Trenčín, 1994.
- ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Z. Postavenie Čechov v Slovenskej republike (1939-1945). *Historie a vojenství*, 1991, č. 1.
- Bezpečnost pro Evropu: Postoje veřejnosti a politické opce*. Výzkumný program Bezpečnost pro Evropu, středisko pro rozvoj zahraniční politiky. Prosinec 1992.
- Bezpečnostní politika České republiky. Výzkumný projekt. *Studijní sešity*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1994.
- Bílá kniha o obraně České republiky*. Redakce Impuls, MO ČR. Praha: VZÚ, 1995.
- Czechoslovakia on the Road to Reform Challenges and Opportunities for U. S. Policy*. The Atlantic Council of the United States, Task Force on Czechoslovakia, February 1991.
- Československá armáda: Fakta*. Praha: FMNO, duben 1990.
- Československá armáda: Fakta*. Praha: FMNO, červen 1990.
- Initial Report. Security for Europe Project*. Brown University, December 1992.
- Program opatření vlády ČSFR proti živelnému a neústavnímu zániku federace a proti případnému riziku vyvolávání konfliktů mezi občany v souvislosti s řešením státoprávních otázek*. Praha, říjen 1992.
- Přisahali jsme republice*. Pamětní sborník k 50. výročí vzniku první československé vojenské jednotky v SSSR. Ústřední výbor Českého svazu bojovníků za svobodu, 1992.
- Ve slovenské armádě se nesmí mluvit česky. *Mladá fronta Dnes*, 23. 1. 1995.
- Zborník dokumentov k českým a slovenským dejinám*. Bratislava: Vysoká vojenská pedagogická škola, katedra historie, 1991.
- Z vojenskej histórie Slovenska 1918-1948*. Zborník vedeckých štúdií. Trenčín 1994.